

JOSIP LISAC

Sveučilište u Zadru

Odjel za kroatistiku i slavistiku

Obala kralja Petra Krešimira IV 2, HR-23000 Zadar

jlisac@unizd.hr

TRI DIJALEKTA TRIJU NARJEČJA KAO NAJIZRAZITIJU PRIMJERI MIGRACIJA U HRVATSKOM JEZIKU

Hrvatska dijalektologija pokazala je kako je velik utjecaj migracija na hrvatske organske idiome, tj. kakav je razvoj naših dijalekata u stvarnim uvjetima kakvi su postojali. O samim migracijama mnogo doznajemo upravo iz organskih idioma. Pokazalo se je da je u hrvatskim govorima ipak znatan kontinuitet, veći no što se obično misli, ali da se seobena kretanja nikako ne mogu zanemariti. Kao najizrazitiji primjeri migracija u hrvatskom jeziku obrađuju se jugozapadni istarski dijalekt čakavskoga narječja, zapadni dijalekt štokavskoga narječja i donjosutlanski dijalekt kajkavskoga narječja.

Slaveni, i mi Hrvati među njima, stoljećima smo, kao i drugi, pokretno pučanstvo, pa su upravo pokretnost u prostoru i promjene u vremenu utjecali na sadanje dijalekatno stanje i širih prostranstava i onih uzih, domaćih, koja nas najviše zanimaju. Bilo je u raznim prilikama sasvim dovoljno dobrih razloga za seobe, glavnu činjenicu u životima tolikih naraštaja što su nosili u svojim sudbinama i starinu i stjecali nove činjenice zanimljive nama danas i ovdje. Svakako je hrvatskom dijalektologu osobito zanimljivo kakvo je bilo stanje u hrvatskim zemljama potkraj srednjega vijeka, prije velikih seoba, i kakva je situacija u novije doba, nakon osmanlijskih ratova i promjena u kojima je bilo i nečeg čega nije bilo nigdje drugdje u Europi, iako je svagdje bilo kretanja ljudi, pa ponegdje i kolosalnih pokreta masa golemih razmjera. Bilo bi svakako neozbiljno misliti da npr. povijesna ili jezikoslovna znanost nisu shvaćale i nisu razumijevale promjene što su ih migracije donosile, ali je sigurno istina da je vladala stanovita neusklađenost, tj. proučavatelji seoba često nisu umjeli dobro interpretirati jezične činjenice kao posljedice migracijskih kretanja, a ni lingvisti nisu uvijek najbolje tumačili povijesne činjenice što su pred njima stajale i uvjetovale šarenilo varijacija koje je trebalo objašnjavati. Kako god bilo,

nama je prionuti poslu i što točnije tumačiti ono što nam je povijest donijela i što je odredilo naše dijalektološko sada kao odredište između onoga što je bilo i onoga što nastaje svakodnevno u ljudskim sudbinama, hrvatskim ili drugima u područjima ili procesima što nas neposredno zanimaju.

Naslov ovoga izlaganja uzima kao samorazumljive činjenice da su neki hrvatski dijalekti zanimljiviji od drugih kad se govori o migracijama i o njihovim rezultatima. Iako je to očito tako, nije sasvim lagano odlučiti koji su to dijalekti upravo i jesu li zaključci do kojih smo došli korektni i točni. Kako god pogledali istinama u oči, ostaje da se postojeća mišljenja preispituju, sve do mogućih uvida koji bi rekli da tako nije i da je prikladniji neki drugi izbor. Pogledajmo kakve su činjenice i kakva su naša rasuđivanja o njima.

Svi su hrvatski dijalekatni fakti barem unekoliko ovisni o migracijskim fluidima, a to su situacije jasne same po sebi. Stari je red stvari, kako god do njega došlo, logičan, tj. oni što su zemljopisno međusobno bili bliži ujedno su i lingvistički bili bliži, pa je tako bilo i na slavenskom jugu prije velikih migracija 15. i 16. stoljeća do kojih su ratne i druge strahote i nevolje dovele. Danas možemo razmišljati o tom kako bi bilo da bog Mars nije pokucao na hrvatska vrata, kako bi bilo genetskolingvistički i kako bi bilo sociolingvistički, ali od tog nema velike koristi. Bilo je kako je bilo, istinu moramo poštovati, pa odatle naš kratak pogled na hrvatsko i ostalo južnoslavensko dijalekatno stanje povezano sa seobnim kretanjima davnih (i nedavnih) vremena.

Čakavštinu danas gledamo kao narječje sastavljeno od šest jedinica. Buzetski dijalekt svakako je izvanredno zanimljiv, i zato što je nesvakodnevno usitno dijalekatno izdiferenciran i zato što je plod rubne pa i seobama uvjetovane čakavsko-slovenske situacije, a i romanske utjecajnosti. Sjevernočakavski (ekavski) dijalekt uglavnom je svagdje gdje ga nalazimo autohton, ali i s varijacijama očito ovisnima o kontekstima u kojima se je našao. Misli se i na njegovu arhaičnost, pa i na druge njegove raznolikosti. Srednočakavski (ikavsko-ekavski) dijalekt velika je jedinica očito duboko preobražena historijskim zbivanjima, sve do toga da ga na mnogim “njegovim” područjima danas nema te da ga nalazimo na raznim stranama kamo ga je povijest donijela. Npr. u Lici on je prilično duboko izmijenjen, puno dublje nego npr. u Senju, on je izmijenjen u Istri, u Gorskom kotaru, u Žumberku, da o stanju izvan hrvatskih granica i ne govorimo, jer su tu i nehrvatski elementi znatni, a mnogi su hrvatski govori podlegli asimilaciji, iako je uvijek bilo ljudi poput Andraša Polzmanna koji je Stjepanu Ivšiću prilikom njegovih istraživanja među Gradišćancima rekao: “Mi se ne damo potrt, držimo kod želiezo” (Ivšić 1971: 746). I južnočakavski (ikavski) dijalekt doživio je mnoge preinake izvan svoga matičnoga područja, osobito u dijaspori primio je često jak štokavski utjecaj, pa i slovenski, uključujući i zamjeničku riječ *kaj*, koju u čakavštini nalazimo

ne samo oko čakavskog Buzeta nego i ponegdje drugdje među čakavcima. I na vlastitom terenu čakavci ikavci često imaju *što*. Čakavce ikavce nalazimo i na gradišćanskom jugu, podrijetlom iz područja oko rijeke Une. Lastovska oaza u svom temelju ima jak zapadnoštokavski utjecaj; zato i jest jekavska, poput Dubrovnika pod čiju je vlast Lastovo dospjelo već u 13. stoljeću. Ipak mi se u okviru naše teme najzanimljivijim među čakavskim dijalektima čini jugozapadni istarski o kojem ću poslije reći i koju riječ više. Kako se zna, u seobama je čakavština doživjela tešku sudbinu izgubivši mnogo od svoga prvotnoga prostiranja.

U štokavštini seobe su jako djelovale na slavonski dijalekt kojega su govori doživjeli i znatan migracijski utjecaj, a uz to su izgubili velik dio svoga terena. Međutim, ponegdje u Madžarskoj i u Srbiji očuvali su se ti govori u vrlo posebnim oblicima. Istočnobosanski dijalekt također je primio jake utjecaje, i novoštokavske ikavske te osobito novoštokavske ijekavske. Govori toga dijalekta očuvali su se ponegdje u Hrvatskoj, poglavito pak u Madžarskoj. Istočnohercegovačko-krajiški, najveći dijalekt srednjojužnoslavenski, postao je to u migracijama raširivši se na golemu terenu Hrvatske, Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Srbije, također ponegdje u Sloveniji i u Madžarskoj. S obzirom na veličinu, taj je dijalekt u značajnoj mjeri neizdiferenciran, jer je formiran na malu terenu, potom raznesen na sve strane, upivši u sebe i druge fizionomije, npr. stari dubrovački dijalekt. Zetsko-južnosandžački dijalekt osobito se je proširio prema sjeveroistoku, a u Hrvatsku je u 17. stoljeću stigao perojski govor toga dijalekta. Jedan nenovoštokavski ijekavski govor zetsko-južnosandžačkoga tipa očuvan je i u Albaniji. Šumadijsko-vojvođanski dijalekt u seobama je bitno proširen prema sjeveru, a u posljednjim desetljećima i srijemski su Hrvati prihvatili taj dijalekatni tip. Taj su dijalekatni tip prihvatili i Hrvati u Nikincima i Hrtkovicima, prvotno Albanci doseljeni u Srijem. Kosovsko-resavskim dijalektom ishodišno se govorilo u dijelovima stare Raške odakle je u migracijama jako raširen sežući sve do Banata. Tom dijalektu, upravo njegovu smederevsko-vršačkom poddijalektu, pripada i govor Rekaša u Rumunjskoj, govor što čuva jat (zatvoreno *e*), a riječ je o doseljenicima iz istočne Slavonije. Zanimljivo je da u Rekašu žive i doseljenici iz Mrkoplja, novoštokavskoga ikavskoga mjesta u Gorskom kotaru. Štokavskom narječju pripada i vlahijska oaza u južnom Gradišću u Austriji. Po mom mišljenju Vlahi su kombinacija izvorišnoga dalmatinskog elementa i stanovništva iz okolice rijeke Une. Potanje ćemo obraditi novoštokavski ikavski (zapadni) dijalekt, dijalekatnu fizionomiju vrlo zanimljive seobene sudbine. Štokavsko narječje u seobama je veoma prošireno, a sastavljeno je od dva predmigracijska narječja, zapadnoštokavskoga i istočnoštokavskoga.

U torlačkom narječju spomenut ćemo karaševske Hrvate o kojima postoje

različita mišljenja i koji su se vjerojatno u 15. stoljeću naselili u Rumunjskoj iz predjela oko donjeg toka Timoka. Janjevci imaju govor prizrensko-južnomoravskoga tipa, a u to su staro rudarsko naselje rano doseljeni Sasi, s time da su i Dubrovčani tamo u 15. stoljeću oformili oveću koloniju. Janjevci, kao i Letničani, u posljednjim su desetljećima u znatnu broju naseljeni u Hrvatskoj. Među torlačkim dijalektima na znanstvenom skupu o migracijama osobito je zanimljiv svrljiško-zaplanjski, jer je to stari dijalekt doline Južne Morave, u seobama potisnut istočno od doline spomenute rijeke. Drugim riječima, u seobama jako se je proširio dijalekt prizrensko-južnomoravski.

Kajkavština je u seobama izgubila znatan dio svoga predmigracijskog prostiranja. Relativno najmanje doseljavanja bilo je na području tzv. Banske Hrvatske, ali to ne znači da je tamo doseljavanja bilo malo. Kako se zna, osobito je na starom kajkavskom području istočnoga prostiranja bilo mnogo doseljavanja štokavskoga stanovništva, a i čakavci, kojih još danas ima ponegdje u Sloveniji, stizali su na kajkavsko područje, gdje su ponegdje u znatnoj mjeri čuvali svoje osobine, ponegdje su ih gubili, vjerojatno ipak ne bez ikakva traga. Tako je recimo često *u* kao refleks stražnjega nazala na području zapadno od Zagreba vjerojatno posljedica čakavskoga utjecaja. U svemu, tri središnja kajkavska dijalekta, zagorsko-međimurski, turopoljsko-posavski i križevačko-podravski, uglavnom su sačuvali svoje terene i svoje osobine, a posebno je potrebno naglasiti da je Hrvatsko Selo kod Topuskoga naseljeno oko godine 1700. kajkavcima turopoljsko-posavskoga tipa. Približno u to doba govornici istoga dijalekta iseljeni su u Boku i okolicu u Vojvodini te u Keču u Rumunjskoj. Zato je tamo bilježeno *prëvračamo*, dakle s metataksom, kao *pösekel*. U 18. stoljeću u Rude kod Samobora doseljeni su, uz Slovence, i Nijemci, što je svakako jako utjecalo na proizvodnju u tom mjestu. Područje prigorskoga dijalekta teren je i pravih kajkavskih govora, ali i govora s podjednakim udjelom kajkavskih i čakavskih osobina. Goranski dijalekt zapravo je povijesni zbjeg, s mnogim doseljenicima, ali i s dosta iseljenika. Ravna Gora dobar je primjer brojnosti doseljenika iz Slovenije, dva moslavačka sela, Gornja Jelenska i Moslavačka Slatina, primjer iseljavanja kajkavaca iz Gorskoga kotara. Na fužinskom području nalaze se kajkavci, čakavci i novoštokavci ikavci neznatno udaljeni jedni od drugih. Dakle, u Gorskom kotaru bilo je zapadnih, sjevernih, istočnih, ali i južnih utjecaja, kako ikavskih tako i (i)jekavskih. Kajkavci u Homoku i Vedešinu u Madžarskoj i posebno su zanimljivi, jer kajkavaca takva govora u Hrvatskoj nema. Bez obzira na različita mišljenja, držim da je riječ o iseljenicima iz područja Kraljeve Velike i Međuriča u zapadnoj Slavoniji. Ipak mislim da je donjosutlanski dijalekt najzanimljiviji kada govorimo o posljedicama migracija u kajkavštini, pa ćemo o njem i nešto više reći.

Dakako, hrvatske govore nalazimo i širom svijeta, pa su, razumije se, i

oni izrazit predmet naših interesa, npr. na američkim kontinentima, o čem svjedoče proučavanja Rudolfa Filipovića, Petra Šimunovića, Dunje Jutronić itd.

Jugozapadni istarski dijalekt nastao je u Istri nakon seoba do kojih je došlo uglavnom u 16. stoljeću. Migracije su potekle iz Dalmacije, ali njihovo ishodišno mjesto nije na sjevernodalmatinskom prostoru; to, naime, područje često spominju povijesni podatci. Riječ je o tom da je zadarsko ili šibensko područje predmigracijskoga doba bilo sasvim čakavsko, pa je očito da tu nije oformljen taj dijalekt. On je oformljen istočnije, vjerojatno u zaleđu Makarskoga primorja. To je teren gdje se govorilo pretežno štokavski, neznatno čakavski, a glavna su obilježja štakavizam i *-a* u glagolskom prilogu radnom, uz to nenovoštokavska akcentuacija. Jasno je da su se iseljenici na putu zadržavali na šibensko-zadarskom području, gdje su sigurno primili nešto čakavskih crta, a blaga daljnja čakavizacija je slijedila u Istri, gdje je svakako otprije bilo i hrvatskoga čakavskog elementa, uz romansko stanovništvo. U svemu, sigurno je Istra bila slabo naseljena, pa je novo stanovništvo venecijanskim vlastima bilo korisno; korisno im je bilo i iseljavanje s prenaseljenog prostora sjeverne Dalmacije. Ishodišno pak područje nije bilo smješteno na moru, jer bi tamo bilo *šć*, ali ni vrlo udaljeno od mora, o čemu govori *-a* umjesto *-l*. To područje Zabiokovlja glavninom je ishodište i moliškim Hrvatima, jedino što oni imaju više štokavskih elemenata nego iseljenici u Istru. Njihovo iseljavanje uzrokovali su turski napadi, a naknadno su na zadarsko-šibenski teren stizali i ljudi izrazito novoštokavskog tipa, dakle, drugačijega govora od idioma koji su dali današnji jugozapadni istarski dijalekt. Nerijetko se upravo Nadin kod Zadra spominje kao mjesto odakle je naseljena Premantura i okolica (tako Mate Hraste 1966.), no očito je zadarska okolica bila tek međustanica na putu u Istru. Sva je prilika da je glavnina ljudi što su stigli na jug Istre svoj dijalekt formirala dalje na jugoistoku, svakako oko Biokova, kako već istakosmo. Sigurno je već ishodišno područje govora jugozapadnog istarskog dijalekta bilo zahvaćeno čakavskim inovacijama, čakavizacije je bilo i u sjevernoj Dalmaciji, a i u Istri svi su hrvatski starosjedioci bili čakavci. Važno je, međutim, to da je među bjeguncima u Istru sigurno bilo i doseljenih čakavaca, također činjenica da su u Istri čakavci, starosjedioci i naseljenici novijega doba, utjecali na idiome jugozapadnoga istarskog dijalekta. Ukupni je rezultat taj da danas u tom dijalektu uglavnom prevladavaju čakavske crte osim na području krajnjeg istarskog juga, tj. Premanture i okolice. Te su čakavske crte dijelom jugoistočnoga tipa, dijelom sjeverozapadnoga tipa. Riječ je, dakle, o osobinama donesenim s juga i o osobinama primljenim u Istri. Npr. taj je dijalekt ikavski, uz malo stalnih ekavizama, kako je i na području Zabiokovlja i na čakavskom jugoistoku, izuzevši jekavsko Lastovo. Međutim, neki su ekavizmi očito pri-

mljeni iz susjednih govora u Istri. Slijed *w* + poluglas daje djelomice *u-* na štokavski način, kako je i na čakavskom jugoistoku, npr. *u*, *unuki*. Djelomice dolazi *Vazam* 'Uskrs', *vajka* 'uvijek', *valje* 'odmah', a to je čakavski rezultat, osobito sjeverozapadni čakavski. Dočetno *-l* uglavnom je redovito dalo *a*, što je štokavska značajka, međutim, ona je dobro zastupljena i u čakavaca pod jakim štokavskim utjecajem. Osobito su zanimljivi refleksi prsl. *d'*, bilo to *j*, *d*, *d'*, *ž*, također tip *mlajži*. Primjeri tipa *mლაži* zapravo su štokavski rezultat (*dz*) izgovoren na čakavski način. *ʃ* je čakavizam zastupljen i u mnogim zapadnijim štokavskim govorima. Fonem *h* uglavnom se dobro čuva, ali ima i odstupanja od toga. Taj je dijalekt pretežno štokavski, međutim, nisu sasvim rijetki ni šćakavizmi, ponegdje i prevladavaju ili su redoviti. Naravno, šćakavizam je štokavska osobina, ali nije općenit. Zna se da su i mnogi štokavci zapadnoga dijalekta šćakavci, pa u tim jugozapadnim istarskim šćakavizmima može biti i štokavskoga šćakavskog utjecaja, ne samo čakavskog. Obično se svugdje osim oko Premanture čuva *čr-*, kako je obično u čakavaca, iznimno u štokavštini. Uglavnom su redovite kratke množine jednosložnih imenica muškoga roda, kako je i u čakavaca i u kajkavaca, gdjegdje i u štokavaca. Obično se kaže npr. *dva kantuna*, *tri kantuni*, *četiri kantuni*, kako je često u čakavaca. Karakteristične su zamjeničke riječi *ča* i *zašto*, *ča* vjerojatno kao stečena osobina, *zašto* kao stara. Izraziti čakavizam *bin*, *biš*, *bi*, *bimo*, *bite*, *bi* karakterizira taj dijalekt, pa i u Premanturi na jugu Istre imamo *bimo* i *bite*. Očito je da su u jugozapadnom istarskom dijalektu čakavizmi brojniji, za razliku od ishodišnoga stanja gdje su sigurno prevladavale štokavske crte.

Novoštokavski ikavski (zapadni) dijalekt sastoji se od niza nepovezanih površina u zapadnoj Bosni (gdje su govornici toga dijalekta nakon migracija i u posljednje doba izgubili mnogo terena), u Lici, u Bačkoj i ponegdje sjevernije od nje, u Slavoniji, u Gorskom kotaru, u Dalmaciji uključujući i neke točke na otocima, na moliškom području u Italiji, pa i na području Perthu u Zapadnoj Australiji, gdje broj Molišana nije sasvim malen. Oveća kompaktna površina u Bosni, Hercegovini i Dalmaciji očito je spoj vrlo različitih idioma i već se na prvi pogled vidi da nije sačuvan prvobitni raspored govora. Mnoge su posljedice komadanja toga dijalekta na dijelove i stupanja u dodir nekad udaljenih dijalekatnih tipova. Npr. samo se po sebi razumije da su vrlo različite inovacije dobivali govori u tako udaljenim zonama kao što su Molise, Bačka, pojedini otoci, Gorski kotar, Slavonija itd., da sve ponovno ne nabrajamo. Tu je riječ i o utjecajima stranih jezika, pa u Molisama uglavnom ne će biti orijentalizama, ali hoće talijanizama, u Mađarskoj opet ambijent je posve drugi, u Gorskom kotaru također, da o Bosni i Hercegovini i ne govorimo. Danas o svemu tomu već znamo mnogo, ali ni sada ne bismo bili uvijek sigurni kad bismo htjeli tumačiti činjenice, tj. kako je do nekih rezultata došlo,

što je vlastito, što je primljeno kao utjecaj i odakle itd. Možda je ovdje dovoljno upozoriti na štakavsko/šćakavsko dvojestvo toga dijalekta, pa i na nerijetke činjenice dvojestva u tom smislu: niz govora ima i štakavizama i šćakavizama, a to svakako svjedoči i o tom kako je do tih različitosti došlo. I akcenatski ti su idiomi, gledano u cjelini, vrlo različiti. U migracijama novoštokavci ikavci izgubili su mnogo terena, osobito u zapadnoj Bosni, ali su puno površina i stekli, osobito različiti bunjevački idiomi. Bački Bunjevci imaju primjere tipa *bio*, dakle s promjenom *-l* u *-o*, ali primjeri kao *dužijanca* pokazuju i utjecaj onih koji su govorili npr. *bija*, a to i nije čudno s obzirom na njihov dug put od Hercegovine preko Like sve do Bačke.

Posebno je pitanje tzv. donjosutlanskog kajkavskog dijalekta, prije svega zato što je i tu došlo do promjene narječja, kao kod jugozapadnog istarskog dijalekta. To je očito dijalekt čakavskoga podrijetla, uglavnom ikavski, koji je u kajkavskoj sredini primio niz kajkavskih značajki, ali je i danas očito čakavsko ishodište tih idioma. Već sama Ivšićeva formula *posikal*, *posikli* pokazuje da tu vokalizam nije kajkavski, da akcentuacija nije kajkavska, no u novoj sredini primljene su mnoge kajkavske riječi, pa i puno kajkavskih fonoloških osobina, makar i djelomice. Npr. kajkavci ukidaju opreku zvučnosti i bezzvučnosti u dočetnom položaju. Prijelaz zvučnih suglasnika na kraju riječi u njihove bezzvučne parnjake usvojen je i u govoru kajkavskih ikavaca, ali ne sasvim, pa se veoma često krajnji zvučni suglasnik tek djelomično obezvučuje. Sva je prilika da je riječ o ljudima podrijetlom iz područja oko rijeke Une, odakle su i čakavci ikavci južnoga Gradišća, naknadno prispjelim na kajkavsko područje. Kolebanja tipa *magla/megla* vrlo su obična, kao što se može očekivati.

U svemu je naša dijalektologija pokazala kako je velik utjecaj migracija na hrvatske organske idiome, tj. kakav je razvoj naših dijalekata u stvarnim uvjetima kakvi su postojali. O samim migracijama mnogo doznajemo upravo iz organskih idioma. Pokazalo se je da je u hrvatskim govorima ipak znatan kontinuitet, veći no što se obično misli, ali da se seobena kretanja nikako ne mogu zanemariti. Možda idiomi mješavinskoga karaktera nisu uvijek privlačni za proučavanja, ali potrebno je istraživati i te i druge hrvatske govore, uvijek s nadom da se dijalektološka metodologija općenito može usavršiti upravo na materijalu naših govora na slavenskom jugu. Migracije su odredile (i) hrvatsku budućnost, ne samo kulturnu nego i političku, pa zato i dalje zaslužuju punu našu pozornost.

Literatura

- BOŠKOVIĆ, RADOSAV 1954. O jednoj akcenatskoj osobini dijalekata zapadne i južne Istre. *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor XX*, Beograd, 229–259.
- BRABEC, IVAN 1980. Podrijetlo sutlanske ikavice. *Republika* 36, Zagreb, 886–892.
- BROZOVIĆ, DALIBOR 1963. O rekonstrukciji predmigracionog mozaika hrvatskosrpskih dijalekata. *Filologija* 4, Zagreb, 45–55.
- BROZOVIĆ, DALIBOR 1970. Dijalekatska slika hrvatskosrpskoga jezičnog prostora. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 8, Zadar, 5–30.
- CLISSA, JOHN FELIX 2001. Migracije moliških Hrvata u Zapadnu Australiju. *Hrvatski iseljenički zbornik 2002.*, Zagreb, 190–202.
- FILIPOVIĆ, RUDOLF 1981. Hrvatski dijalekti u kontaktu s engleskim jezikom na području SAD. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 5, Zagreb, 33–37.
- HOUTZAGERS, PETER 1999. *The Kajkavian Dialect of Hidegség and Fertőhomok*. Amsterdam – Atlanta: Rodopi.
- HRASTE, MATE 1951. O štokavskim govorima na Hvaru i Braču. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Zagrebu* 1, Zagreb, 379–395.
- HRASTE, MATE 1966. Govori jugozapadne Istre. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 2, Zagreb, 5–28.
- IVIĆ, PAVLE 1958. *Die serbokroatischen Dialekte I: Allgemeines und die štokavische Dialektgruppe*. Hague.
- IVIĆ, PAVLE 1961/1962. Prilog rekonstrukciji predmigracione dijalekatske slike srpskohrvatske jezičke oblasti. *Zbornik za filologiju i lingvistiku IV–V*, 117–130+karta.
- IVIĆ, PAVLE 1986. *Srpski narod i njegov jezik*. Beograd: Srpska književna zadruga.
- IVŠIĆ, STJEPAN 1936. Jezik Hrvata kajkavaca. *Ljetopis JAZU* 48, Zagreb, 47–88.
- IVŠIĆ, STJEPAN 1971. *Izabrana djela iz slavenske akcentuacije*. München: W. Fink.
- JUTRONIĆ-TIHOIROVIĆ, DUNJA 1985. *Hrvatski jezik u SAD*. Split.
- KRIVOŠIĆ, STJEPAN 1979. Porijeklo sutlanskih ikavaca. *Republika* 35/7–8, Zagreb, 749–763.
- LISAC, JOSIP 2003a. *Hrvatska dijalektologija 1.: hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- LISAC, JOSIP 2003b. Nastanak i razvoj jugozapadnog istarskog dijalekta. *Nova Istra VIII/2*, Pula 195–198.

- LISAC, JOSIP 2006. *Tragom zavičaja: delnički govor i govor Gornjih Turni u svjetlosti goranskih kajkavskih govora*. Split: Književni krug.
- LONČARIĆ, MIJO 1996. *Kajkavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga.
- LONČARIĆ, MIJO 1997. Goranski govor u Moslavini (Gornja Jelenska, Moslaačka Slatina). *Suvremena lingvistika* 23/1–2, Zagreb, 131–139.
- MALECKI, MIECZYSLAW 2002. *Slavenski govori u Istri* [prev. Barbara Kryzan-Stanojević]. Rijeka: Hrvatsko filološko društvo – Graftrade.
- MAJNARIĆ, NIKOLA 1938./1939. Jedno rovtarsko narječje u Gorskom Kotaru. *Južnoslovenski filolog* 17, Beograd, 135–149.
- POPOVIĆ, IVAN 1968. *Govor Gospodinaca u svetlosti bačkih govora kao celine*. Beograd: SANU.
- PAVIČIĆ, STJEPAN 1953. *Podrijetlo naselja i govora u Slavoniji*. Vinkovci: Privlačica.
- PAVIČIĆ, STJEPAN 1962. *Seobe i naselja u Lici*. Gospić: Muzej Like–Andrej Vujnović.
- PLIŠKO, LINA 2000. *Govor Barbanštine*. Pula: Filozofski fakultet.
- PLIŠKO, LINA 2007. Štakavsko-čakavski govori Tinjanštine – mjesni govor Hlistića. *Croatica et Slavica Iadertina* 3, Zadar, 95–106.
- REŠETAR, MILAN 1911. *Die serbokroatischen Kolonien Südditaliens*. Wien.
- RIBARIĆ, JOSIP 2002. *O istarskim dijalektima: razmještaj južnoslavenskih dijalekata na poluotoku Istri s opisom vodičkog govora*. Pazin: Josip Turčinović.
- SUJOLDŽIĆ, ANITA – BOŽIDAR FINKA – PETAR ŠIMUNOVIĆ – PAVAO RUDAN 1987. Jezik i porijeklo stanovnika slavenskih naseobina u pokrajini Molise. *Rasprave Zavoda za jezik* 13, Zagreb, 117–145.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR 2006. *Hrvatska prezimena*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- ŠOJAT, ANTUN 1973. Kajkavci ikavci kraj Sutle. *Rasprave Instituta za jezik* 2, Zagreb, 37–44.
- ZEČEVIĆ, VESNA 1988. Kajkavci ikavci s gledišta jezičnoga kontakta. *Rasprave Zavoda za jezik* 14, Zagreb, 217–231.

Three Dialects from Three Different Dialect Groups as the Most Representative Examples of Migrations in the Croatian Language

Summary

By tracing the development of Croatian dialects in their immediate contexts, Croatian dialectology has demonstrated that the influence of migrations on Croatian varieties has been considerable. These varieties, in turn, provide a lot of information on the migrations themselves. It has become evident that we are faced with significant linguistic continuity – much larger than commonly imagined – but that migrations should by no means be ignored. This paper studies three Croatian dialects as the most representative examples of migrations in the Croatian language: the southwest Istrian dialect from the Čakavian group, the west Štokavian dialect, and the lower Sutla dialect from the Kajkavian group.

Ključne riječi: migracije, čakavski, kajkavski, štokavski, dijalekt

Key words: migrations, Čakavian, Kajkavian, Štokavian, dialect